

درسی

مِنْ صَوْرِهَا شَمْسِي خَرَسَانِي

درسی از آن جناب درباره‌ی اینکه زمین از مردی عالم به همه‌ی
دین که خداوند او را در آن خلیفه، امام و راهنمایی به امر خود
قرار داده باشد، خالی نمی‌ماند.

باب (۳)

احادیث صحیحی از اهل بیت که بر این دلالت دارند.

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر منصور هاشمی خراسانی حفظه الله تعالی

حدیث ۳۱

رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ [ت ۳۲۹هـ] فِي «الْكَافِي»، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ -يَعْنِي الصَّفَّارَ-، عَنِ التَّهْدِيِّ -يَعْنِي الْهَيْثَمَ بْنَ أَبِي مَسْرُوقٍ-، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ -يَعْنِي جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ الصَّادِقَ- عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا اثْنَانِ لَكَانَ الْإِمَامَ أَحَدَهُمَا.

ترجمه:

محمد بن یعقوب کلینی [د. ۳۲۹ق] در کتاب «الکافی» روایت کرده، (به این صورت که) گفته است: احمد بن محمد من را حدیث کرد، از محمد بن حسن -یعنی صفار-، از نهدی -یعنی هیثم بن ابی مسروق-، از پدرش، از یونس بن یعقوب که گفت: شنیدم ابو عبد الله -یعنی جعفر بن محمد صادق- علیه السلام می‌فرماید:

اگر در زمین جز دو تن نباشند، حتماً یکی از آن دو امام خواهد بود.

[ملاحظه]

قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: التَّهْدِيُّ وَأَبُوهُ مَقْبُولَانِ؛ كَمَا رَوَى الْكَشِّيُّ عَنْ حَمْدَوِيهِ قَالَ: «سَمِعْتُ أَصْحَابِي يَذْكُرُونَهُمَا بِحَيْرٍ، كِلَاهُمَا فَاضِلَانِ»^۱، وَالظَّاهِرُ أَنَّ أَحْمَدَ بْنَ مُحَمَّدٍ هُوَ الْعَاصِمِيُّ الَّذِي قَالَ فِيهِ النَّجَاشِيُّ: «كَانَ ثِقَّةً فِي الْحَدِيثِ، سَالِمًا، حَيْرًا»^۲، وَلَمْ يَنْفَرِدْ بِهِ، بَلْ تَابَعَهُ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الصَّفَّارِ، وَلِلْحَدِيثِ طَرِيقٌ آخَرٌ:

ترجمه:

منصور حفظه الله تعالى فرمود: نهدی و پدرش مورد قبول (طائفه‌ی خود) هستند؛ چنانکه کشی از حمدویه روایت کرده است که گفت: «شنیدم که یارانمان از آن دو به نیکی یاد می‌کنند، هر دو فاضل هستند» و ظاهر این است که احمد بن محمد، عاصمی است که نجاشی درباره‌اش گفته است: «مردی ثقه در حدیث، سالم و نیک بود» و (با این حال)، در روایت این حدیث تنها نیست، بلکه احمد بن محمد بن یحیی، از پدرش، از صفار با او همراهی کرده است. (به علاوه)، برای این حدیث طریق دیگری نیز وجود دارد:

۱. ج ۱، ص ۱۸۰

۲. رجال کشی، ج ۲، ص ۶۷۰

۳. رجال النجاشی، ص ۹۳

۴. بصائر الدرجات للصفار، ص ۵۰۷

[حدیث ۳۱-۱]

رَوَى عَلِيُّ بْنُ أَبِي بَابُوَيْهِ [ت ۳۲۹هـ] فِي «الْإِمَامَةِ وَالتَّبَصُّرَةِ»، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْحَشَّابِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ كَرَامٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَوْ كَانَ النَّاسُ رَجُلَيْنِ لَكَانَ أَحَدُهُمَا الْإِمَامَ» وَقَالَ: «إِنَّ آخِرَ مَنْ يَمُوتُ الْإِمَامُ لِأَنَّ أَحَدَهُ يَحْتَجُّ عَلَى اللَّهِ أَنَّهُ تَرَكَهُ بِغَيْرِ حُجَّةٍ».

ترجمه:

علی بن بابویه [۳۲۹.۵ق] در کتاب «الإمامة و التبصرة»، از احمد بن ادریس، از عبد الله بن محمد، از خشاب، از جعفر بن محمد، از کرام روایت کرده است که گفت: ابو عبد الله (جعفر بن محمد صادق) علیه السلام فرمود: «اگر مردم تنها دو تن باشند، حتماً یکی از آن دو امام خواهد بود» و فرمود: «آخرین کسی که از دنیا می‌رود امام خواهد بود، تا احدی به خداوند اعتراض نکند که او را بدون حجت رها کرده است».

[ملاحظه]

قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: هَكَذَا جَاءَ فِي الْحَدِيثِ بِلَفْظِ «الْإِمَامِ»، وَجَاءَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ بِلَفْظِ «الْحُجَّةِ»:

ترجمه:

منصور حفظه الله تعالى فرمود: در حدیث به همین صورت آمده است با لفظ «امام» و در حدیثی دیگر با لفظ «حجت» آمده است:

[حدیث ۳۱-۲]

رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ [ت ۳۲۹هـ] فِي «الْكَافِي»، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى جَمِيعًا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى بْنِ عُبَيْدٍ، وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ حَمْرَةَ بْنِ الطَّيَّارِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: لَوْ بَقِيَ اثْنَانِ لَكَانَ أَحَدُهُمَا الْحُجَّةَ عَلَى صَاحِبِهِ.

ترجمه:

محمد بن یعقوب کلینی [د. ۳۲۹ق] در کتاب «الکافی» روایت کرده، گفته است: احمد بن ادريس و محمد بن يحيى هر دو من را حدیث کردند، از احمد بن محمد، از محمد بن عیسی بن عبید؛ همچنین، محمد بن حسن من را حدیث کرد، از سهل بن زیاد، از محمد بن عیسی، از محمد بن سنان، از حمزة بن طیار، از ابو عبد الله (جعفر بن محمد صادق) علیه السلام که فرمود: اگر تنها دو تن باقی بمانند، حتماً یکی از آن دو حجت بر دیگری خواهد بود.

[حدیث ۳۱-۳]

وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ [ت ۳۲۹هـ] فِي «الْكَافِي»، قَالَ: حَدَّثَنِي عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ بَرْقِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنِ ابْنِ سِنَانٍ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ الطَّيَّارِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: لَوْ لَمْ يَبْقَ فِي الْأَرْضِ إِلَّا اثْنَانِ لَكَانَ أَحَدُهُمَا الْحُجَّةَ، أَوِ الثَّانِي الْحُجَّةَ - الشُّكُّ مِنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ.

ترجمه:

همچنین، محمد بن یعقوب کلینی [د. ۳۲۹ق] در کتاب «الکافی» روایت کرده، گفته است: شماری از یارانمان من را حدیث کردند، از احمد بن محمد برقی، از علی بن اسماعیل، از ابن سنان، از حمزة بن طیار که گفت: شنیدم ابو عبد الله (جعفر بن محمد صادق) علیه السلام می‌فرماید: اگر در زمین جز دو تن نمانند، حتماً یکی از آن دو حجت خواهد بود، یا دومی حجت خواهد بود - شک از احمد بن محمد است.

[حدیث ۳۱-۴]

وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ بَابَوَيْهِ [ت ۳۸۱هـ] فِي «كَمَالِ الدِّينِ وَتَمَامِ التَّعْمَةِ»، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَا: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ جَمِيعًا، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ حَمْزَةَ الطَّيَّارِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ إِلَّا اثْنَانِ لَكَانَ أَحَدُهُمَا الْحُجَّةَ، أَوْ كَانَ الثَّانِي الْحُجَّةَ - الشُّكُّ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ.

ترجمه:

همچنین، محمد بن علی بن بابویه [د. ۳۸۱ق] در کتاب «کمال الدین و تمام النعمة» روایت کرده، گفته است: پدرم و محمد بن حسن رضي الله عنهما ما را حدیث کردند، گفتند: سعد بن عبد الله و عبد الله بن جعفر ما را حدیث کردند، گفتند: محمد بن عیسی و محمد بن حسین بن ابی الخطاب هر دو ما را حدیث کردند، از محمد بن سنان، از حمزه ی طیار که گفت: شنیدم ابو عبد الله (جعفر بن محمد صادق) علیه السلام می‌فرماید: اگر از اهل زمین جز دو تن نمانند، حتماً یکی از آن دو حجت خواهد بود، یا دومی حجت خواهد بود -شک از محمد بن سنان است.

[حدیث ۳۱-۱۵]

وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ بَابَوَيْهِ [ت ۳۸۱هـ] فِي «كَمَالِ الدِّينِ وَتَمَامِ النِّعْمَةِ»، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ الحَمِيرِيِّ جَمِيعًا، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: لَوْ لَمْ يَبْقَ فِي الْأَرْضِ إِلَّا اثْنَانِ لَكَانَ أَحَدُهُمَا الْحُجَّةَ أَوْ كَانَ الثَّانِي الْحُجَّةَ.

ترجمه:

همچنین، محمد بن علی بن بابویه [د. ۳۸۱ق] در کتاب «کمال الدین و تمام النعمة» روایت کرده، گفته است: محمد بن حسن رضي الله عنه ما را حدیث کرد، گفت: سعد بن عبد الله و عبد الله بن جعفر حمیری هر دو ما را حدیث کردند، از محمد بن حسین، از ابن ابی عمیر، از حمزه بن حمران که گفت: شنیدم ابو عبد الله (جعفر بن محمد صادق) علیه السلام می‌فرماید: اگر در زمین جز دو تن نمانند، حتماً یکی از آن دو حجت خواهد بود، یا دومی حجت خواهد بود.

[حدیث ۳۱-۱۶]

وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ بَابَوَيْهِ [ت ۳۸۱هـ] فِي «كَمَالِ الدِّينِ وَتَمَامِ النِّعْمَةِ»، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرِ جَمِيعًا، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانَ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حُمْرَانَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا اثْنَانِ لَكَانَ أَحَدُهُمَا الْحُجَّةَ، وَلَوْ ذَهَبَ أَحَدُهُمَا بَقِيَ الْحُجَّةَ.

ترجمه:

همچنین، محمد بن علی بن بابویه [د. ۳۸۱ق] در کتاب «کمال الدین و تمام النعمة» روایت کرده، گفته است: محمد بن حسن رضي الله عنه ما را حدیث کرد، گفت: سعد بن عبد الله و عبد الله بن جعفر هر دو ما را حدیث کردند، از محمد بن حسین، از محمد بن سنان، از حمزة بن حرمان، از ابو عبد الله (جعفر بن محمد صادق) علیه السلام که فرمود: اگر در زمین جز دو تن نباشند، حتماً یکی از آن دو حجت خواهد بود و اگر یکی از آن دو بمیرد، حجت باقی خواهد ماند.

[ملاحظه]

قَالَ الْمَنْصُورُ حَفِظَهُ اللَّهُ تَعَالَى: هَكَذَا رَوَى ابْنُ الطَّيَّارِ وَحَمَزَةُ بْنُ حُمَرَانَ بَلْفِظِ «الْحُجَّةِ»، وَرَوَى يُونُسُ بْنُ يَعْقُوبَ وَكَرَّامٌ بَلْفِظِ «الإمام»، وَبَيَّنَّهُمَا اخْتِلَافٌ؛ لِأَنَّ الْحُجَّةَ أَعَمُّ مِنَ الإِمَامِ، وَالْأَئِمَّةُ فِي كِتَابِ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ، وَلَيْسَ لِلْحُجَجِ عَدَدٌ مَعْدُودٌ، وَالنَّبِيُّ حُجَّةٌ وَالْإِمَامُ حُجَّةٌ وَمَنْ أَمَرَ النَّبِيَّ أَوْ الإِمَامَ بِطَاعَتِهِ حُجَّةٌ؛ لِأَنَّ مَنْ أَطَاعَهُ فَقَدْ أَطَاعَهُمَا، وَالْفَرْقُ أَنَّهُ لَا يَجُوزُ تَقْلِيدُهُ فِي الدِّينِ، وَإِنَّمَا يَجِبُ طَاعَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَفِيمَا يَرُوي عَنْهُمَا. فَإِنْ كَانَ اللَّفْظُ هُوَ «الإمام» فَيَدُلُّ عَلَى حَالَتَيْنِ: إِمَّا يَعِيشُ الْمَهْدِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، سِوَاءَ طَالَ عُمُرُهُ أَوْ عَجَلَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ؛ لِأَنَّهُ آخِرُ الْأَئِمَّةِ الْإِثْنَيْ عَشَرَ، وَإِمَّا يَمُوتُ فَيَخْلُفُهُ إِمَامٌ مِنَ الْأَئِمَّةِ الْمَاضِينَ، لِغَلَا زَيْدِ عَدَدِ الْأَئِمَّةِ عَنِ الْإِثْنَيْ عَشَرَ، وَهُوَ لَا مُحَالَةَ أَحَدِ الرَّجُلَيْنِ: إِمَّا عَيْسَى بْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ الَّذِي يَنْزِلُ فِي زَمَانِهِ فَيُصَلِّي خَلْفَهُ كَمَا تَوَاتَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، وَإِمَّا إِمَامٌ مِنَ الْأَئِمَّةِ الْإِثْنَيْ عَشَرَ يَرْجِعُ إِلَى الدُّنْيَا بَعْدَ مَوْتِهِ كَمَا رَوَى الشَّيْخَةُ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَيُّ الثَّلَاثَةِ سَتَكُونُ، وَإِنْ كَانَ اللَّفْظُ هُوَ «الْحُجَّةُ» فَيَدُلُّ عَلَى الثَّلَاثَةِ وَزَيْدٍ عَلَيْهَا رَابِعَةً، وَهِيَ أَنْ يَمُوتَ الْمَهْدِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَيَخْلُفَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ قَدْ أَمَرَ بِطَاعَتِهِ، وَلَا يَنبَاقِي ذَلِكَ مَا وَرَدَ مِنْ أَنَّ الْأَرْضَ لَا تَحُلُو مِنْ إِمَامٍ يَوْمًا وَاحِدًا؛ لِأَنَّ هَذَا الرَّجُلَ عَامِلُ الإِمَامِ، وَقَدْ يَرِثُ كُتُبَهُ وَيَرْوِيهَا، إِلَّا أَنَّ ذَلِكَ أَبْعَدُ الْحَالَاتِ؛ لِأَنَّهُ خِلَافُ الظَّاهِرِ، وَأَقْرَبُهَا وَأَقْوَاهَا رِوَايَةٌ أَنَّ الْمَهْدِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَمُوتُ حَتَّى يَنْزِلَ عَيْسَى بْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَأَنَّ عَيْسَى بْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَمُوتُ حَتَّى يَخْرُجَ الدَّابَّةُ الَّتِي ذَكَرَهَا اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ، وَهَكَذَا لَا تَحُلُو الْأَرْضُ مِنْ إِمَامٍ يَوْمًا وَاحِدًا.

ترجمه:

منصور حفظه الله تعالى فرمود: ابن طیار و حمزة بن حرمان این گونه روایت کرده‌اند با لفظ «حجت»، ولی یونس بن یعقوب و کرّام با لفظ «امام» روایت کرده‌اند و میان آن دو تفاوت وجود دارد؛ چراکه حجت، اعم از امام است و امامان در کتاب خداوند دوازده تن هستند، ولی برای

حجّت‌ها عدد معینی نیست و پیامبر حجّت است و امام حجّت است و کسی که پیامبر یا امام به اطاعت از او امر کرده حجّت است؛ چراکه هر کس از او اطاعت کند، از آن دو اطاعت کرده و فرقی در این است که تقلید از او در دین جایز نیست، بلکه تنها اطاعت از او در امور دنیا و در چیزی که از آن دو (یعنی پیامبر و امام) روایت می‌کند، واجب است. پس اگر لفظ حدیث «امام» باشد، بر دو حالت دلالت دارد: (۱) یا مهدی علیه السلام تا روز قیامت زنده خواهد ماند، خواه به این معنا که عمرش طولانی خواهد شد و خواه به این معنا که قیامت پیش خواهد افتاد؛ چراکه او آخرین امام از امامان دوازده‌گانه است، (۲) یا اینکه او از دنیا خواهد رفت و امامی از امامان گذشته جانشین او خواهد شد تا تعداد امامان از دوازده بیشتر نشود و آن امام ناگزیر یکی از دو کس خواهد بود: یا عیسی بن مریم علیه السلام که در زمان او نازل خواهد شد و پشت سر او نماز خواهد گزارد، چنانکه به تواتر از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده است و یا امامی از امامان دوازده‌گانه خواهد بود که پس از مرگ رجعت خواهد کرد، چنانکه شیعه روایت کرده است و خداوند دانایتر است که کدام یک از سه حالت واقع خواهد شد و اگر لفظ حدیث «حجّت» باشد، علاوه بر این سه حالت، بر حالت چهارمی نیز دلالت دارد و آن این است که مهدی علیه السلام از دنیا برود و مردی از اهل بیتش که به اطاعت از او امر کرده است جانشینش شود و این با روایاتی که گفته‌اند زمین یک روز از امام خالی نمی‌ماند، منافاتی پیدا نمی‌کند؛ چراکه این مرد، کارگزار امام است و چه بسا کتب او را به ارث می‌برد و روایت می‌کند، جز آنکه این حالت، بعیدترین حالات است؛ چراکه بر خلاف ظاهر (از لفظ امام در روایات مذکور) است و نزدیک‌ترین حالات و قوی‌ترین آن‌ها از حیث روایت این است که مهدی علیه السلام از دنیا نمی‌رود تا آن گاه که عیسی بن مریم علیه السلام نازل شود و عیسی بن مریم علیه السلام از دنیا نمی‌رود تا آن گاه که جنبنده‌ای که خداوند در قرآن یاد کرده است بیرون آید و این گونه، زمین یک روز از امام خالی نخواهد ماند.

